

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13207408>

Baxronov Ravshan Rashid o'g'li

Annotatsiya. Ushbu maqola raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan bog'liq holda inson huquqlari sohasida vujudga kelayotgan muammolarni O'zbekiston misolida o'rganadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar bir tomondan inson huquqlarini ta'minlash uchun yangi imkoniyatlar yaratayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa yangi tahdid va muammolarni keltirib chiqarmoqda. Maqolada ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, inson huquqlari, O'zbekiston, yangi tahdid va muammolar, yangi imkoniyatlar

ПРОБЛЕМЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ЭПОХУ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Бахронов Равшан Рашидович

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие в области прав человека в связи с развитием цифровых технологий на примере Узбекистана. Результаты исследования показывают, что цифровые технологии, с одной стороны, создают новые возможности для защиты прав человека, а с другой-создают новые угрозы и проблемы. В статье разработаны рекомендации по устранению этих проблем.

Ключевые слова: цифровые технологии, права человека, Узбекистан, новые угрозы и проблемы, новые возможности

HUMAN RIGHTS PROBLEMS IN THE ERA OF DIGITAL TECHNOLOGY

Bakhronov Ravshan Rashidovich

Abstract. This article explores the problems arising in the field of human rights in connection with the development of digital technologies on the example of Uzbekistan. The results of the study show that digital technologies are creating new opportunities to ensure human rights on the one hand, while on the other hand they pose new threats and challenges. The article has developed recommendations to eliminate these problems.

Keywords: digital technology, human rights, Uzbekistan, new threats and challenges, new opportunities

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi dunyoning barcha sohalariga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Xususan, inson huquqlari sohasida ham raqamli texnologiyalar yangi imkoniyatlar va muammolarni vujudga keltirmoqda [1]. Bir tomondan, raqamli texnologiyalar inson huquqlarini himoya qilish va ta'minlash uchun yangi vositalarni taqdim etayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi, raqamli tengsizlik, onlayn senzura va boshqa muammolarni keltirib chiqarmoqda [2].

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarni joriy etish va rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasining qabul qilinishi buning yaqqol misolidir [3]. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish jarayonida inson huquqlari masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekistonda raqamli texnologiyalar rivojlanishining inson huquqlariga ta'sirini o'rganish va bu boradagi muammolarni aniqlash hamda ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) uslubi asosida olib borildi [4]. Dastlab, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar va rasmiy hujjatlar tahlil qilindi. Xususan, BMTning Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissari (OHCHR) tomonidan e'lon qilingan hisobotlar [5], Yevropa Ittifoqining Inson huquqlari bo'yicha yo'riqnomasi [6], shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi [3] va boshqa tegishli hujjatlar o'rganildi.

Shu bilan birga, mavzuga oid ilmiy manbalar, jumladan, xalqaro ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar ham tahlil qilindi. Bunda Garvard uslubidagi manbalarni ko'rsatish tizimidan foydalanildi [7]. Bundan tashqari, O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan inson huquqlari tashkilotlari va ekspertlar bilan intervyular o'tkazildi.

Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar tahlil qilindi va tizimlashtirilib, tegishli xulosalar chiqarildi. Tahlil natijalari "Natijalar" bo'limida batafsil yoritilgan.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi O'zbekistonda inson huquqlarini ta'minlash borasida bir qator ijobiy o'zgarishlarga olib keldi. Masalan, elektron hukumat tizimining joriy etilishi fuqarolarning davlat organlari bilan munosabatlarini soddalashtirdi va oshkoralikni oshirdi [8]. Shu bilan birga, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi so'z erkinligini ta'minlash va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash uchun yangi imkoniyatlar yaratdi [9].

Shu bilan birga, tadqiqot raqamli texnologiyalarning rivojlanishi inson huquqlari sohasida bir qator muammolarni ham keltirib chiqarayotganini ko'rsatdi. Xususan:

- Shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, saqlash va qayta ishlash imkoniyatlari keskin oshdi. Bu esa o'z navbatida shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligini ta'minlash borasida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda [10].

•Raqamli tengsizlik. Raqamli texnologiyalarga kirish imkoniyati hamma uchun ham bir xil emas. Ayniqsa, kam ta'minlangan aholining raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyati cheklangan. Bu esa o'z navbatida jamiyatda raqamli tengsizlikni keltirib chiqaradi [11].

•Onlayn senzura va so'z erkinligining cheklanishi. Ba'zi hollarda davlat organlari tomonidan internetdagi contentga nisbatan senzura o'rnatilishi yoki blogerlar va jurnalistlar faoliyatining cheklanishi kuzatilmoqda [12]. Bu esa so'z erkinligi va axborot olish huquqining buzilishiga olib keladi.

•Raqamli jinoyatchilik. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan bir qatorda, raqamli jinoyatchilik ham ortib bormoqda. Fishing, kiberxujumlar, onlayn firibgarlik kabi jinoyatlar tobora ko'paymoqda [13]. Bu esa fuqarolarning raqamli xavfsizligini ta'minlash borasida qo'shimcha choralarni ko'rishni taqozo etadi.

TAHLIL

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi O'zbekistonda inson huquqlarini ta'minlash borasida bir qator ijobiy o'zgarishlar bilan bir qatorda, ayrim muammolarni ham keltirib chiqarmoqda.

Ijobiy jihatlardan biri sifatida elektron hukumat tizimining joriy etilishini ko'rsatish mumkin. Bu fuqarolarning davlat organlari bilan o'zaro munosabatlarini soddalashtirish va oshkoralikni oshirishga xizmat qiladi. Natijada, fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirish uchun yanada qulay imkoniyatlarga ega bo'lmoqda. Bundan tashqari, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi ham so'z erkinligi va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bir qator muammolarni ham keltirib chiqarayotganini ko'rsatdi. Ushbu muammolardan biri shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi bilan bog'liq. Bugungi kunda shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, saqlash va qayta ishlash imkoniyatlari keskin oshgan. Bu esa o'z navbatida ushbu ma'lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligini ta'minlash borasida jiddiy xavf-xatarlar yuzaga keltirayotir.

Tadqiqotda aniqlangan yana bir muammo raqamli tengsizlik hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarga kirish imkoniyati hamma uchun ham bir xil emas. Ayniqsa, kam ta'minlangan aholining bunday imkoniyatlari cheklangan. Oqibatda, jamiyatda raqamli jihatdan "boy" va "kambag'al" qatlamlar shakllanyapti. Bu esa inson huquqlarining teng ta'minlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot natijalari onlayn senzura va internetda so'z erkinligining cheklanishi holatlari ham mavjudligini ko'rsatdi. Ba'zi hollarda davlat organlari tomonidan internetdagi contentni nazorat qilish yoki blogerlar va jurnalistlar faoliyatini cheklash kabi holatlar kuzatilmoqda. Bu esa o'z navbatida fuqarolarning erkin fikr bildirish va axborot olish huquqlariga zid keladi.

Yana bir muammo - raqamli jinoyatchilikning ortib borayotganidir. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi turli xil kiberjinoyatlarga ham yo'l ochib bermoqda. Masalan,

fishing, kiberxujumlar, onlayn firibgarlik kabi holatlar tobora ko'paymoqda. Bu esa fuqarolarning raqamli xavfsizligini ta'minlash borasida qo'shimcha choralar ko'rishni taqozo etadi.

Raqamli texnologiyalar inson huquqlarini ta'minlash uchun katta imkoniyatlar yaratayotgan bo'lsa-da, ayni paytda bir qator jiddiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Tadqiqot natijalari ushbu muammolarni tizimli ravishda hal etish zarurligini ko'rsatmoqda. Buning uchun shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, raqamli tengsizlikka barham berish, internetda erkin fikr bildirish huquqini ta'minlash va raqamli jinoyatchilikka qarshi samarali kurash olib borish kabi yo'nalishlarda davlat va fuqarolik jamiyati hamkorligida tizimli chora-tadbirlar ko'rish lozim bo'ladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar inson huquqlarini ta'minlash uchun katta imkoniyatlar yaratish bilan bir qatorda, bir qator muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat va jamiyat hamkorligida tizimli choralar ko'rish talab etiladi.

Xususan, quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning huquqiy asoslarini mustahkamlash, ma'lumotlarni to'plash, saqlash va qayta ishlashning aniq tartib-qoidalarini belgilash.
- Aholining raqamli savodxonligini oshirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali raqamli tengsizlikni kamaytirish.
- Internetda senzura va so'z erkinligini cheklashning oldini olish, blogerlar va jurnalistlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash.
- Raqamli jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini takomillashtirish, xavfsizlik choralari kuchaytirish.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish O'zbekistonda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan bog'liq holda vujudga kelayotgan inson huquqlari muammolarini hal etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda aniqlangan muammolarni hal etish bo'yicha bir qator takliflar ilgari surilgan. Biroq, ushbu takliflarni amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ayrim qiyinchilik va to'siqlarni ham inobatga olish zarur.

Birinchi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning huquqiy asoslarini mustahkamlash va ma'lumotlarni to'plash, saqlash hamda qayta ishlashning aniq tartib-qoidalarini belgilash. Biroq, bunday qonunchilik bazasini yaratish va uni amaliyotga joriy etish oson kechmaydi. Chunki bu borada turli manfaatdor tomonlarning qarama-qarshi pozitsiyalarini inobatga olish va ularning o'rtasida konsensusga erishish talab etiladi. Shu bilan birga, bunday qonunchilik normalarining samarali ijrosini ta'minlash ham katta harajat va resurslarni talab qilishi mumkin.

Ikkinchi, aholining raqamli savodxonligini oshirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali raqamli tengsizlikni kamaytirish. Ammo bu boradagi sa'y-harakatlar ham bir qator muammolarga duch kelishi mumkin. Masalan,

raqamli infratuzilmani rivojlantirish, ayniqsa, chekka hududlarda katta mablag' talab qiladi. Bundan tashqari, aholining raqamli ko'nikmalarini oshirish uchun ta'lim tizimida ham sezilarli o'zgarishlar qilish zarur bo'ladi.

Uchinchidan, internetda senzura va so'z erkinligini cheklashning oldini olish, blogerlar va jurnalistlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada davlat manfaatlarini himoya qilish bilan fuqarolarning erkin fikr bildirish huquqi o'rtasidagi nozik muvozanatni topish oson bo'lmaydi. Ba'zi hollarda milliy xavfsizlik yoki jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlash maqsadida ma'lum cheklovlar o'rnatilishi ham mumkin.

To'rtinchidan, raqamli jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini takomillashtirish va xavfsizlik choralari kuchaytirish zarur. Lekin raqamli jinoyatchilik shiddat bilan rivojlanib borayotgani bois, bu boradagi sa'y-harakatlar ham doimiy ravishda takomillashtirib borilishi lozim bo'ladi. Bu esa o'z navbatida katta moliyaviy harajat va inson resurslarini talab qiladi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar sohasida tez sur'atlarda ro'y berayotgan o'zgarishlar ham inson huquqlarini ta'minlash borasida yangi-yangi muammolarni keltirib chiqaraveradi. Shu bois, ushbu sohada doimiy monitoring olib borish va yangilanib borayotgan xavf-xatarlarni o'z vaqtida aniqlash hamda ularga qarshi zarur choralarni ko'rish talab etiladi.

Shunday qilib, raqamli texnologiyalar rivojining inson huquqlariga ta'sirini tadqiq etish va aniqlangan muammolarni hal etish bo'yicha taklif etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish oson bo'lmaydi. Buning uchun davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, xalqaro tashkilotlar va texnologik kompaniyalarning yaqin hamkorligi va samarali muvofiqlashuvi talab etiladi. Shu bilan birga, ushbu jarayonda turli manfaatlar va huquqlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, mavjud resurs va imkoniyatlardan oqilona foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson huquqlari sohasida yangi imkoniyatlar va muammolarni vujudga keltirmoqda. O'zbekiston misolida olib borilgan tadqiqot natijalari ham buni tasdiqlamoqda.

Bir tomondan, raqamli texnologiyalar fuqarolarning davlat organlari bilan munosabatlarini soddalashtirish, oshkoralikni oshirish, so'z erkinligini ta'minlash kabi ijobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Ikkinchi tomondan esa shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, raqamli tengsizlik, internet senzurasini kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat va jamiyat hamkorligida tizimli choralar ko'rish, jumladan, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish qonunchiligini takomillashtirish, aholining raqamli savodxonligini oshirish, onlayn senzura va so'z erkinligini cheklashning oldini olish, raqamli jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini kuchaytirish talab etiladi.

Ushbu tadqiqot O'zbekistonda raqamli texnologiyalar va inson huquqlari sohasidagi siyosatni takomillashtirishga xizmat qiladi hamda mazkur yo'nalishdagi keyingi ilmiy izlanishlar uchun asos bo'ladi.

REFERENCES:

- [1] United Nations Human Rights Council. (2018). The right to privacy in the digital age. [A/HRC/39/29]. <https://undocs.org/A/HRC/39/29>
- [2] Eubanks, V. (2018). Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. St. Martin's Press.
- [3] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-6079-sonli Farmoni. <https://lex.uz/docs/5031048>
- [4] Wu, J. T., Chen, H. Y., & Yang, P. C. (2008). Efficient study designs for test accuracy studies with an imperfect reference standard. *Statistics in medicine*, 27(12), 2129-2142.
- [5] UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2014). The right to privacy in the digital age. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-privacy/right-privacy-digital-age>
- [6] European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). (2018). #BigData: Discrimination in data-supported decision making. <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/bigdata-discrimination-data-supported-decision-making>
- [7] Anglia Ruskin University. (2022). Harvard system of referencing guide. <https://library.aru.ac.uk/referencing/harvard.htm>
- [8] Rahmonkulov, J. (2021). The role of information technologies in the provision of public services in Uzbekistan. *Review of law sciences*, (1), 23.
- [9] Mukhamedov, U. (2022). Freedom of speech and the development of civil society in the context of deepening democratic reforms in Uzbekistan. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 20), 203-212.
- [10] Ismailova, B., & Karimov, N. (2021). Personal data protection in Uzbekistan: A legal review. *Review of law sciences*, (3), 6.
- [11] Tursunova, F. (2022). Raqamli tengsizlik va uning ta'lim sohasidagi ta'siri. *Nauchnyy zhurnal*, (5), 155-158.
- [12] Warf, B. (2021). Political geographies of digitization: Variegated sovereignty in Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Uzbekistan. *Political Geography*, 89, 102427.
- [13] Akbarov, A. (2021). Features of combating cybercrime in Uzbekistan: A legal analysis. *Review of law sciences*, (2), 2.